

Ю. А. Шевчук,
аспірант, ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

АНОТАЦІЯ. У статті проаналізовано взаємозв'язок між загальнонауковими підходами та сучасною парадигмою дослідження інноваційного розвитку. Дано характеристику сучасної інституціонально-технологічної парадигми дослідження інноваційного розвитку. Визначено основні здобутки та напрямки дослідження інноваційної економіки сучасною парадигмою.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: парадигма, інституціонально-технологічна парадигма, ноосфера, інновації, епохальні інновації, інноваційний розвиток, цивілізаційний підхід, синергетика, технологічний детермінізм, технологічний уклад, дифузія інновацій, технологічна квазірента.

АННОТАЦИЯ. В статье анализируется связь между общенаучными подходами и современной парадигмой исследования инновационного развития. Дается характеристика современной институционально-технологической парадигмы исследования инновационного развития. Автором определены главные достижения и направления исследования инновационной экономики современной парадигмой.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: парадигма, институционально-технологическая парадигма, ноосфера, инновации, эпохальные инновации, иннова-

ционное развитие, цивилизационный подход, синергетика, технологический детерминизм, технологический уклад, диффузия инноваций, технологическая квази-рента.

ANNOTATION. The article examines the relationship between general scientific methods and modern paradigm of research of innovative development. A characteristic of modern institutionally-technological paradigm of research of innovative development is given. The author defines the main achievements and directions of research of innovative economy by the modern paradigm.

KEY WORDS: paradigm, institutionally-technological paradigm, noosphere, innovation, epochal innovations, innovative development, civilizational approach, synergy, technological determinism, tenor of technology, diffusion of innovations, technological quasi-rent.

Постановка проблеми. В сучасних умовах серед провідних вітчизняних і закордонних економістів і політиків домінує думка про безальтернативність інноваційного типу розвитку для країн що мають намір бути конкурентспроможними на світових ринках. Наразі виникла необхідність перегляду ціннісних орієнтирів і формування сучасного підходу до проблем забезпечення інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних питань інноваційного розвитку присвячені праці багатьох вітчизняних і закордонних учених: Й. Шумпетера, С. Кузнеця, Е. Денісона, С. Хантінгтона, М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва, А. Гальчинського, В. Геєця, О. Лапко, І. Лукінова, Л. Федулової, С. Степаненко, М. Якубовського, А. Анчишкіна, С. Глазьєва, І. Дьяконова, Ю. Яковця та ін. В їх працях досліджені питання розвитку сучасних теорій інноваційного розвитку. Однак сучасна парадигма інноваційного розвитку, як висхідна схема дослідження, розглянута авторами недостатньо і потребує поглибленого розгляду.

Метою статті є визначення характерних рис сучасної парадигми інноваційного розвитку та перспективних напрямків дослідження обраної проблематики. А також розкриття взаємозв'язку між всіма сферами та рівнями суспільного розвитку крізь призму сучасної загальнонаукової парадигми та притаманну суспільним процесам циклічність руху.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «парадигма», що в перекладі з грецької мови означає взірць, у науковий обіг уперше впровадив Г. Бергман, представник школи позитивізму. Основний теоретик конструкції цього поняття Т. Кун визначав парадигму, як «визнані всіма наукові досягнення, які впродовж певного часу дають науковому товариству модель поста-

новки проблем та їх вирішення» [3, с. 11]. Ми ж будемо виходити з трактування поняття парадигма — як системи поглядів і переконань, сформованої певним суспільним утворення людей, щодо окремо взятого явища суспільного життя, та процесу дослідження цього самого явища, що сприймається на рівні безумовних цінностей і надбань попередньої історії людського розвитку.

Т. Кун саме наголошував на важливості виділення двох основних аспектів парадигми: епістемічного, згідно до котрого парадигма — це сукупність фундаментальних знань, цінностей і т.д., та соціального аспекту, що підкреслює існування конкретного наукового співтовариства. Зміни парадигм, згідно до ходу думки Т. Куна, відбуваються за рахунок наукових революцій. На нашу думку, дискретний характер розвитку наукової думки не є і не може бути вірною ознакою загальнолюдського розвитку. Якщо припустити, що наукова думка переживає часи кризи та різко змінює свій напрям, то значить відкинути ймовірність існування багаторічного еволюційного характеру розвитку науки. Більш вірним буде твердження, що ходу наукової думки притаманна певна швидкість руху та поступова зміна періодів замирання та прискорення. Думка про циклічну динаміку науки не нова, вперше обґрунтовано про неї заговорив український учений В.І. Вернадський [1, с. 216]. Вчення про ноосферу вирішальну роль у розвитку соціуму надає науці. Ця думка є епохальною і сама по собі є підставою, щоб стверджувати про взаємопов'язаність усіх сфер і рівнів людського життя. Процес формування теорії інноваційного розвитку, за термінологією Г. Менша, можна розглядати як базисну інновацію. На початку XXI століття розгортається черговий виток розвитку наукової думки, що має привести до ствердження наукової парадигми постіндустріального суспільства, основи котрої були закладені ще на початку XX століття в теоріях циклів М.І. Туган-Барановського, М.Д. Кондратьєва та Й. Шумпетера, вченні про ноосферу В.І. Вернадського, теорії соціокультурної динаміки П. Сорокіна та ін.

Отже, парадигма поєднує в собі базис предмету і методологію, і як така — спрямована на приріст знання та його практичне втілення.

Тому сучасні дослідники інноваційного розвитку мають, поперше, охарактеризувати фундаментальні процеси, що супроводжують інноваційний розвиток і надати контурів сучасній парадигмі дослідження інноваційного розвитку як методологічній моделі аналізу. По-друге, за допомогою парадигми дослідження класифікувати основні тенденції та чинники інноваційного розвитку, що трансформують суспільно-економічні відносини. По-

третє, визначити найефективніші засоби та інструменти впливу на процес суспільного відтворення з метою імплементації інноваційного розвитку в усі галузі та сфери діяльності.

Загальнонаукові підходи та парадигми інноваційного розвитку пов'язані як загальне та конкретне. Загальноновизнаними є формаційний і цивілізаційний підхід до трактування економічних процесів. Формаційний підхід К. Маркса і Ф. Енгельса тлумачить всесвітню історію як єдиний, природний лінійно-поступальний процес послідовної зміни суспільно-економічних формацій. Цей підхід доволі поширений серед дослідників економічного розвитку, але йому притаманні певні недоліки, насамперед це догматизація та абсолютизація при поясненні історичного процесу. Цивілізаційний підхід розглядає історичний розвиток як процес взаємовпливів і взаємозв'язків сукупності різних цивілізацій і надає першочергового значення людині. Цивілізаційну парадигму С. Хантінгтон розглядав як одну з можливих «когнітивних карт» чи абстрактних моделей [9, с. 30].

Представники цивілізаційного підходу аналізують економічні явища на засадах системності. Предмет дослідження є цілісним утворенням всіх його синергетично взаємозв'язаних складових, що вимагає досліджувати не тільки зовнішні чинники впливу на об'єкт, а й — іманентно (внутрішньо) притаманні йому рушійні сили.

Парадигма є «рентгенівським полем», пропустивши крізь яке процеси становлення та розбудови інноваційного суспільства, можна як побачити внутрішню будову інноваційного середовища, так і сформувати певне бачення тих зовнішніх чинників, що впливають на внутрішню трансформацію. Парадигма дослідження інноваційного розвитку передбачає міждисциплінарну кооперацію.

То що ж таке розвиток і як розуміти інноваційний розвиток? Л.І. Федулова визначає інноваційний розвиток економіки в цілому як зростання її показників, забезпечених за рахунок реалізації інноваційних проектів і впровадження нововведень [6, с. 35]. Більш прагматичне уявлення про інноваційний розвиток може виходити з того, що це один з типів розвитку, що характеризується випуском високотехнологічної продукції, використанням прогресивних технологій, запровадженням нових управлінських рішень і загалом процесом інтелектуалізації всієї господарської діяльності.

У підходах різних авторів виділяються загальні понятійні характеристики, такі як зміна стану та поява нових елементів чи

нової якості у системі під час змін. Згідно до концепції Й. Шумпетера, розвиток — це зміщення стану рівноваги на відміну від руху в напрямку стану рівноваги, однак не будь-яке таке зміщення, а тільки, по-перше, що стихійно виникає в економіці, по-друге, дискретне, адже інші зміни й так зрозумілі та не створюють особливих проблем [7, с. 122]. Таким чином, Шумпетер надав своїй теорії «динаміки», це теорія переходу народного господарства від заданої на кожен даний момент часу точки рівноваги до наступної.

Значна група дослідників інноваційного розвитку (У. Ростоу, Дж.К. Гелбрейт, Д. Белл та ін.) опиралися на технологічну парадигму, основою котрої було введене Т. Вебленом поняття «технологічного детермінізму» — як визначального та закономірного фактору впливу технічного прогресу на суспільний розвиток. Слабкою ланкою цієї парадигми є: по-перше, твердження, що все нове з'являється внаслідок «вільного польоту думки» вчених; по-друге, недостатня увага до інвестиційної складової поведінки підприємців. Але повертаючись до І.М. Дьяконова, він зробив цікавий висновок з власних досліджень, що зміни у військовій технології самі по собі не обумовлюють зміну суспільних відносин, їх обумовлюють тільки такі зміни, які супроводжуються зміною ціннісної орієнтації, і навпаки.

Починаючи з 1920—30-х років, ще в надрах технологічної парадигми, почала формувалась сучасна **інституціонально-технологічна парадигма**, що поєднує в собі твердження послідовників Й. Шумпетера, Г. Менша, А. Кляйкнехта, згідно до якого технологічні зміни випереджають зміни в інституціональній структурі держави, та погляд більш сучасних науковців Ф.-А. Хайска, П. Друкера, Ф. Янсена, К. Крістенсена на процес створення та застосування технологічних інновацій як на багатфакторний складний процес імплементований у ринковий тип економіки. А його кінцевий результат залежить від особливостей взаємодії усіх чинників. Здатність окремої держави досягти достатку для своїх громадян залежить від рівня розвитку її інститутів, які підтримують індивідуальні прагнення до поліпшення свого життя.

Інноваційна теорія Й. Шумпетера беззаперечно спирається на відкриття М.І. Туган-Барановського та М.Д. Кондратьєва. Перший проаналізував і довів залежність циклічного розвитку економіки від науково-технічного прогресу та пов'язаного з ним інвестиційно-інноваційного процесу. А теорія «довгих хвиль» М.Д. Кондратьєва стала фундаментом для аналізу механізму ци-

клічного розвитку економіки. Варто згадати також П. Сорокіна, що підмітив наявність довготривалих коливань у соціокультурній динаміці.

Отже, дослідження інноваційного розвитку і технічних змін вказує на те, що фундаментальним процесом, котрий супроводжує інноваційний розвиток, є циклічність економічного розвитку. Циклічність надає економічній системі динамічного характеру і ознаки системи, як такої, що здатна до саморуху. Але нас мають цікавити лише ті теорії циклічності, предмет дослідження котрих включає до факторів коливання ринкового господарства інноваційну складову. Якщо систематизувати спостереження за ринковим господарством і висновки досліджень М.Д. Кондратьєва, Й. Шумпетера та С.Ю. Глазьева, то можна навести досить чітку періодизацію великих циклів інноваційного розвитку:

Таблиця 1

**ПЕРІОДИЗАЦІЯ ВЕЛИКИХ ЦИКЛІВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ЗА М. Д. КОНДРАТЬЄВИМ, Й. ШУМПЕТЕРОМ І С.Ю. ГЛАЗЬЄВИМ**

№	Період	Характеристика	Основний вид енергії
1	1790—1840 рр.	Промислова революція. Поширення фабрик	Гідроенергія
2	1840—1890 рр.	Паровий двигун і поширення залізниць	Пара
3	1890—1940 рр.	Електрифікація. Металургія	Електроенергія
4	1940—1990 рр.	Автомобілебудування. Хімічна промисловість	Електроенергія, нафта
5	1990—2040 рр.	ЕОМ. Лазер. Розвиток сфери послуг	Атомна енергія, газ, нафта

Уже почалася фаза зародження та формування нового шостого технологічного укладу в надрах попереднього — п'ятого технологічного укладу. Й. Шумпетер до ключових характеристик третього циклу (1898—1949 рр.) відносив появу автомобіля, але автомобілебудування проявило себе в повній мірі в четвертому великому циклі. Між п'ятим і шостим технологічними укладами теж існує спадкоємність, а кордон між ними лежить у глибині проникнення технологій у процеси руху матерії і масштабах обробки інформації. Усе більша частка приватного і суспільного багатства представлена знаннями та інформацією, що і привело до виникнення поняття «нової економіки».

Вагомий внесок у розвиток теорії циклічності інноваційного розвитку внесли також західні вчені А. Шпітгоф, К.Г. Кассель, А. Бернс, У. Мітчелл, А. Берлі, Г. Мінз, Я. Тінберген, М. Фрідмен, Я. Ван Дайн, Дж. Хікс, Е. Хансен, Р. Харрод, Е. Домар, Р. Солоу, П. Ромер, Ф. Агійон, К. Крістенсен.

У другій половині ХХ століття виокремились основні напрямки сучасної парадигми дослідження інноваційного розвитку, що залишаються актуальними на початку ХХІ століття:

1) у центрі уваги теорій інноваційного розвитку перебувають довгострокові коливання в економіці та суспільстві та пов'язані з ними кластери інновацій, що перебувають у тісному генетичному зв'язку та лежать в основі трансформації суспільства в першій половині ХХІ століття. Дж. Модельські та У. Томпсон датують початок великих циклів 930 роком [5, с. 54—55];

2) інновації у всіх сферах розвитку суспільства взаємозв'язані, а столітні та тисячолітні хвилі інновацій перетворюють не тільки економіку, а й всю структуру суспільства. Цей напрям дослідження найкраще описаний у роботах А. Тойнбі, Ф. Броделя. Е. Тоффлера, І.М. Дьяконова. Дослідження інновацій було розповсюджено на інші сфери життя суспільства: науку, політику, соціальну сферу, культуру, етику, релігію;

3) в останні десятиліття ХХ століття сформувалась теорія дифузії інновацій, що досліджує закономірності розповсюдження нововведень на всіх стадіях життєвого циклу крізь призму формування попиту на інновації. Сучасні дослідження дифузії інновацій ведуться в двох напрямках. В рамках першого напрямку досліджується механізм дифузії через внутрішні закономірності та фактори: швидкість, масштаб, основні ефекти від впровадження інновацій та ін. Представники другого напрямку (Р. Солоу, Дж. Мід, А. Льюїс, Г. Мюрдаль, Т. Хегерstrand, А. Ван дер Цван, Б. Беррі, Ф. Перру, Ж. Будвіль, П. Потье, Х. Ласуен та ін.) багато уваги надають коливанню рівня інноваційної активності різних країн і цивілізацій. Більшість дослідників розглядають просторову дифузії інновацій, як приватний механізм їх еволюції, і виходять з припущення, що кожне нововведення та інноваційний процес мають свої центр і периферію, визначений лідируючий сектор.

4) соціальна теорія (К. Фрімен, Є. Вітте, Е. Денісон) пов'язана з пріоритетом людських відносин в управлінні інноваційною діяльністю. Більшість з представників цього напрямку наразі досліджують вплив на економічний розвиток рівня освіти та кваліфі-

кації робочої сили крізь призму суспільного процесу накопичення знань;

5) на рубежі 90-х років з'явилися моделі економічного зростання з ендогенним технологічним прогресом авторства П. Ромера, Ф. Агійона, П. Хоувіта, Ч. Джонса та ін., що пояснюють технологічні зміни бажанням економічних агентів максимізувати свій прибуток протягом тривалого часу, для чого останні ініціюють та проводять відповідні інновації;

6) вагомий розвиток наразі надано дослідженню механізму реалізації інновацій, зокрема інноваційному менеджменту та практичним питанням комерціалізації технологій (Ф. Янсен, П. Друкер, К. Крістенсен, А.І. Пригожин та ін.). Виникла концепція регулювання ринку нововведень, проблеми якого детально розглянув А.І. Анчишкін. Предметом його досліджень є проблеми інтелектуальної власності, ціноутворення на ринку технологій, маркетинг нововведень та ін.;

7) виокремились концепції технологічної квазіренти, поняття сформованого ще Й. Шумпетером, як основного результату та стимулу інноваційної діяльності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасна інституціонально-технологічна парадигма є наслідком сторічного розвитку теорій інноваційного розвитку і загальної генези наукової думки. Нова парадигма вже окреслила предмет дослідження групи сучасних теорій, практичне застосування результатів яких дозволить здійснити технологічний прорив як мінімум у середньостроковій перспективі, а в довгостроковій перспективі дана парадигма формує ядро для подальшого поступу науки.

Парадигма дослідження інноваційного розвитку ставить собі за завдання пошук відповіді на питання ефективності комбінації ринкового та державного механізмів інноваційного регулювання у сфері епохальних і базисних інновацій. Науковців має наразі цікавити пошук дієвих засобів і меж такої взаємодії, а також інструментів аналізу ефективності кооперації в рамках системи «держава—приватне підприємство—світове господарство».

Література

1. *Вернадский В.И.* Труды по всеобщей истории науки. — М.: Наука. 1988. — 336 с.

2. *Глазьев С.Ю.* Возможности и ограничения технико-экономического развития России в условиях структурных изменений в мировой

экономике // Научный доклад на заседании Отделения общественных наук РАН 15 декабря 2008 года. — М.: ГУУ, 2008.

3. *Кун Т.* Структура научных революций / Пер. с англ. И.З. Налетова. — М.: Прогресс, 1975. — 228 с.

4. *Кондратьев Н.Д.* Проблемы экономической динамики / Редкол. Л.И. Абалкин (отв. ред) и др. — М.: Экономика, 1989. — 526 с.

5. *Модельски Дж., Томпсон У.* Волны Кондратьева, развитие мировой экономики и международная политика // Вопросы экономики. — 1992. — № 10. — С. 49—57.

6. *Федулова Л.І.* Інноваційна економіка: підручник / Л.І. Федулова. — К.: Либідь, 2006. — 480 с.

7. *Шумпетер Й.А.* Теория экономического развития. — М.: Прогресс, 1982. — 453 с.

8. *Яковец Ю.В.* Эпохальные инновации XXI века. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2004. — 444 с.

9. *Huntington S.* The Clash of Civilizations and The Remaking of World Order / Samuel P. Huntington. — N.Y. : Simon and Shuster, 1996. — 367 p.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2012